
Raimo Lahti – Pekka Koponen (toim.)

Talousrikokset

Julkaisuvaliokunta

Pekka Vihervuori, puheenjohtaja

Markku Helin

Mika Hemmo

Raimo Lahti

Tatu Leppänen

Risto Nuolimaa

Lea Purhonen, sihteeri

Tilausosoite

Suomalainen Lakimiesyhdistys

Kasarmikatu 23 A 17

00130 Helsinki

p. (09) 603 567

f. (09) 604 668

sly@lakimies.org

www.lakimies.org

Kannen suunnittelu: Heikki Kalliomaa

Kannen kuva © William Whitehurst/CORBIS/Skoy

© Suomalainen Lakimiesyhdistys ja kirjoittajat

ISSN 1458-0446

ISBN 978-951-855-263-8

Gummerus Kirjapaino Oy, Vaajakoski 2007

Sisällys

Esipuhe	VII
---------------	-----

TALOUSRIKOSOIKEUDEN YLEISIÄ KYSYMYKSIÄ

Raimo Lahti

Talousrikosoikeuden yleisistä opeista	3
---	---

Jaakko Rautio

Menettämisseuraamusten yleiset opit – onko niitä?	29
---	----

KESKEISIÄ TALOUSRIKOSSÄÄNNÖKSIÄ

Pekka Koponen – Ritva Sahavirta

Kirjanpitorikokset	55
--------------------------	----

Pekka Koponen

Velallisen rikokset	103
---------------------------	-----

Ritva Sahavirta

Rahanpesurikokset	145
-------------------------	-----

Ritva Sahavirta

Verorikokset	177
--------------------	-----

Klaus Nyblin

Yrityssalaisuusrikokset	227
-------------------------------	-----

LIITTEET

Rikoslain talousrikossäännöksiä	285
---------------------------------------	-----

Oikeustapaushakemisto	293
-----------------------------	-----

Kirjoittajat	299
--------------------	-----

Talousrikosoikeuden yleisistä opeista

1 ALUKSI

Esillä olevan kirjan päähuomio kohdistuu keskeisiin talousrikossäännöksiin: niiden systematisointiin ja tulkintaan. Tässä aihepiiriin johdattelevassa kirjoituksessa käsitellään talousrikosoikeuden yleisiä kysymyksiä. Ensiksi tehdään selkoa talousrikoksista kriminaali- ja rikosoikeuspolitiikan kohteena sekä selvitetään talousrikosoikeuden sääntelyn erityispiirteitä. Sitten luodaan katsaus talousrikosoikeuden tutkimukseen ja teoreettiseen keskusteluun. Näillä tarkasteluilla pohjustetaan sitä kirjoituksen otsikosta ilmenevää kysymyksenasettelua, missä määrin talousrikosoikeus on muusta rikosoikeudesta eriytynyttä. Voidaanko perustellusti puhua talousrikosoikeuden yleisistä opeista, jolloin rikoslain uudistettuja yleisiä oppeja ei käsitetä täysin yhte-näisesti ja johdonmukaisesti sovellettaviksi?

Näihin kysymyksiin annettavilla vastauksilla on merkitystä arvioitaessa, mitä tehtäviä tai haasteita tällaisten erityispiirteiden tiedostaminen asettaa noiden yleisten oppien kehittelylle. Talousrikosoikeuden erityisongelmien tunnistamiseksi on myös eriteltävä vuoden 2004 alussa voimaan tullutta rikoslain yleisen osan (vastuuopin) uudistusta (515–540/2003)¹ ja sen vaikutusta talousrikosoikeuteen. Samoin on syytä kommentoida korkeimman oikeuden ennakkopäätösten merkitystä tällä oikeudenalalla. Rikosoikeuden yleisistä opeista analysoin muita kysymyksiä tarkemmin rikosoikeudellista lainsoveltamisoppia. Kiinnitän myös huomiota eurooppalaiseen ja kansainväliseen rikosoikeuskehitykseen ja sen vaikutuksiin.²

¹ Ks. HE 44/2002 vp, PeVL 31/2002 vp ja LaVM 28/2002 vp.

² Kirjoituksen pohjana on Lahti 2004. Ks. myös Lahti 2005 ja 2006.

2 TALOUSRIKOSOIKEUDEN ESIINNOUSU KRIMINAALI- JA RIKOSOIKEUSPOLITIIKASSA

Taloudellisen rikollisuuden ja talousrikosoikeuden asema lainsäädännössä, kriminaalipoliittisessa päätöksenteossa ja kriminaalitieteissä on olennaisesti kasvanut 1980-luvulta lähtien. Tosin jo 1970-luvun lopulla taloudellinen rikollisuus nousi julkisen keskustelun aiheeksi. Merkittävä käännekohta on yli 20 vuoden takaa, koska oikeusministeriö vuonna 1983 vahvisti rikoslainsäädännön kokonaisuudistuksen tapahtuvan vaiheittaisesti laajoin osareformein ja katsoi kiireisimmän uudistustarpeen kohdistuvan julkista taloutta ja taloudellista lainsäädäntöä vastaan tehtyjä rikoksia ja keskeisiä varallisuusrikoksia koskeviin sääntelyihin. Samana vuonna valmistui taloudellisen rikollisuuden selvittelytyöryhmän mietintö.³

Rikoslainsäädännön kokonaisuudistuksen ensimmäisen vaiheen valmistelu tapahtui oikeusministeriön asettaman hankeorganisaation – rikoslakiprojektin – johtoryhmän asettamissa omaisuus-, vaihdanta- ja talousrikostyöryhmissä. Valmistelun tuloksena annettiin vuonna 1988 lainsäädäntöesitys, ja se hyväksyttiin kaksi vuotta myöhemmin (769–834/1990).⁴ Talousrikostyöryhmän valmisteltavia olivat sääntelyt, jotka koskevat rikoksia julkista taloutta vastaan (rikoslain, RL, 29 luku), säännöstelyrikoksia ja salakuljettusta (RL 46 luku) sekä elinkeinorikoksia (RL 30 luku). Näistä kahta ensimmäistä rikosryhmää yhdistää se, että kriminalisoidut teot ovat vahingollisia yhteiskunnan taloudelliselle järjestykselle. Kolmannessa ryhmässä on kysymys taloudelliseen toimintaan – elinkeino- tai yritystoimintaan – liittyvistä rikoksista. Tämän kolmannen ryhmän alaisuuteen voidaan lukea myös velallisen rikokset (RL 39 luku), jotka rikoslakiprojektin valmistelussa sisällytettiin vaihdantarikoksiin.

Rikoslainsäädännön kokonaisuudistuksen toisessa vaiheessa rikoslakiin sisällytettiin muun muassa uudet luvut työ- ja ympäristörikoksista sekä eräiden aineettomien oikeuksien loukkaamisesta (RL 47–49 luku; 578–742/1995), ja samassa yhteydessä otettiin käyttöön oikeushenkilön rangaistusvastuu (RL 9 luku; 743/1995). Nämä uudistukset olivat jatkoa rikoslakihankkeen ensimmäisen vaiheen talousrikossääntelylle. Jo sitä ennen oli RL 32 lukuun lisätty ns. rahanpesua koskevat säännökset kansainvälisten sopimus-

³ Ks. OLV 6/1983.

⁴ Lainvalmisteluasiakirjoista ks. etenkin hallituksen esitys (HE) 66/1988 vp. ja lakivaliokunnan mietintö (LaVM 6/1990 vp. Uudistuksesta ks. Lahti 1991.

velvoitteiden täyttämiseksi (1304/1993) ja RL 39 luvun velallisen rikoksia koskevia säännöksiä muutettu sääntelyn tehostamiseksi (317/1994). Arvopaperimarkkinarikoksia koskevat säännökset uudistettiin 1990-luvun lopulla (RL 51 luku; 475/1999, muut. 300/2005).

Valtiovallan merkittäviä toimenpiteitä talousrikollisuuden ja harmaan talouden vähentämiseksi ovat olleet valtioneuvoston periaatepäätöksillä vuosina 1996, 1998 ja 2001 vahvistetut tämän alan toimintaohjelmat. Harmaan talouden ja talousrikollisuuden torjuntaan liittyvä Viranomaisyhteistyön kehittämisprojekti (VIRKE) perustettiin erillisellä valtioneuvoston periaatepäätöksellä vuonna 2000.⁵ Toimintaohjelmat ovat saaneet jatkoa, ja vuonna 2006 valmistui sisäasiainministeriön työryhmäehdotus yritysturvallisuusstrategiaksi.⁶

Nämä talousrikollisuuden ja harmaan talouden vähentämiseksi tarkoitetut ohjelmat ja hankkeet ovat tähänneet laaja-alaiseen talousrikostorjuntaan. Rikoslain talousrikossäännösten uudistaminen tapahtui siis ennen näiden rikosten ennaltaehkäisyä, valvonnan ja tutkinnan voimaperäistä tehostamista. Tilannetta ryhdyttiin korjaamaan 1990-luvun loppupuolelta alkaen. Onkin ilmeistä, ettei pelkästään talousrikossäännösten ajanmukaistamisella ja näille rikoksille asetettujen rangaistusuhkien saattamisella oikeudenmukaiseen suhteeseen muihin rikoksiin verrattuna saavuteta tavoiteltua talousrikostorjunnan ja -kontrollin vaikuttavuutta. Rikosoikeudellisen järjestelmän tehokkuus on ratkaisevasti riippuvainen koko rikosprosessista eli rikosvastuuseen saattamisesta vastaavien eri viranomaisten (valvonta-, poliisi- ja syyttäväviranomaisten sekä tuomioistuinten) toimintaedellytyksistä.⁷

Eräs viimeaikaisten lainuudistusten painopistealue on ollut tehostaa rikoksella saadun omaisuuden jäljittämistä ja takaisinsaantia. Sitä tavoitetta on pyritty edistämään mm. ulosottolakiin lisätyllä ulosoton kiertämissäännöksellä (UL 4:9.4; 481/1999) ja rikoslain menettämisseuraamuksia koskevien säännösten muutoksella (RL 10 luku; 875/2001). Menettämisseuraamukset ovat talousrikosoikeuden seuraamusjärjestelmän tärkeä osa.⁸

Valtioneuvoston vuoden 1998 periaatepäätökseen pohjautui oikeusministeriön työryhmälle vuonna 2000 osoitettu toimeksianto selvittää rikoslain

⁵ Ks. näistä ohjelmista tiivistetysti SM:n työryhmäraportti 2004, s. 3. Niiden taustasta ks. erit. Alvesalo 2003, s. 42–47. Ks. myös yleisesti Alvesalo ym. 2006, eri kohdin.

⁶ Ks. SM:n työryhmäraportti 2006.

⁷ Ks. yleisesti esim. Ohisalo 2004.

⁸ Ks. tähän teokseen sisältyvää Jaakko Raution artikkelia.

talousrikoksia koskevien tunnusmerkistöjen toimivuutta ja tehdä ehdotus havaittujen epäkohtien poistamiseksi. Tämän työryhmän valmistelun pohjalta uudistettiin rikoslain talousrikossäännöksiä ja eräitä niihin liittyviä lakeja 1.4.2003 lukien (61–65/2003).⁹ Tällöin uudistetut rikoslain säännökset ovat käsillä olevan teoksen artikkeleiden pääasiallisena tutkimusaiheena.

Mainitun vuoden 2003 lainuudistuksen tärkeimmät muutokset merkitsivät kirjanpitorikosten tunnusmerkistöjen tarkistamista ja rangaistavuustason ankaroitamista sekä rahanpesua koskevien itsenäisten rikostunnusmerkistöjen säätämistä. Muut, vähäisemmät muutokset kohdistuivat oikeushenkilön rangaistusvastuun sääntelyyn sekä yrityssalaisuusrikoksia ja velallisen rikoksia koskeviin säännöksiin. Rahanpesurikosten sääntelyä koskee keskeisesti myös rahanpesun estämisestä ja selvittämisestä annetun lain (68/1998) uudistaminen 1.6.2003 lukien (365/2003).¹⁰

Kokoavasti voidaan todeta, että taloudelliseen rikollisuuteen kohdistettu lisääntyvä kriminaalipoliittinen huomio on vaikuttanut olennaisesti myös rikosoikeuspolitiikkaan. Talousrikosoikeudesta on tullut tärkeä osa uudistuvaa rikoslainsäädäntöä. Vastaavasti on syntynyt tarvetta pohtia talousrikosoikeuden erityispiirteitä, koska Suomen ja muidenkin maiden rikoslakiuudistuksia valmisteltaessa on ollut erisuuntaisia näkemyksiä, kuinka hyvin rikosoikeudellinen järjestelmä soveltuu taloudellisen toiminnan väärinkäytösten torjuntaan taikka työturvallisuuden tai ympäristönsuojelun edistämiseen.

3 TALOUSRIKOSTEN SÄÄNTELYSTÄ RIKOSLAKIUUDISTUKSESSA JA KRIMINALISOINTIPERIAATTEIDEN JA LAILLISUUSPERIAATTEEN MERKITYKSESTÄ

Rikoslain kokonaisuudistuksen valmistelussa otettiin huomioon rikosoikeuden käyttöä rajoittavat kriminalisointiperiaatteet. Perinteistä oikeushyväluhteista sääntelymallia täydennettiin soveltamalla ns. elämänuetarkastelua.¹¹

⁹ Ks. HE 53/2002 vp ja LaVM 18/2002 vp.

¹⁰ Ks. HE 173/2002 vp, perustuslakivaliokunnan lausunto (PeVL) 58/2002 vp, LaVL 24/2002 vp ja hallintovaliokunnan mietintö (HaVM) 16/2002 vp.

¹¹ Ks. laajemmin Lahti 1978. Vrt. viimeaikaiseen keskusteluun kriminalisointiperiaatteista, erit. Melander 2002.

Käytännön valmistelutyössä oli kuitenkin keskeistä selvittää voimassa olleen oikeuden soveltamisessa ilmenneitä ongelmia ja mahdollisia rangaistavuuden aukkoja.¹² Taloudellisen toiminnan alueella rikosoikeudellisen sääntelyn ala laajeni ja rangaistavien tekotyyppien rangaistustaso keskimäärin ankaroitui.

Talousrikossäännöksiä valmisteltaessa ei ollut juurikaan mahdollisuuksia kriminalisointien todelliseen hyöty–haitta-vertailuun, varsinkin kun jo hankkeen alkuvaiheessa otettiin kanta, ettei varsinaiselle rikosoikeudelliselle järjestelmälle vaihtoehtoisia, rankaisullisia hallinnollisia seuraamusjärjestelmiä kehitetä rikoslakihankkeen osana. Siten esimerkiksi myöhemmin kilpailunrajoituksia, EU-avustusten väärinkäytöksiä ja viimeksi arvopaperimarkkinoita varten käyttöön otettuja rankaisullisia maksuseuraamuksia ei järjestelmällisesti selvitetty rangaistusseuraamusten vaihtoehtoina. Tämä oli jälkikäteen ajatellen huomattava puute lainvalmistelussa.¹³

Kriminalisointiperiaatteista oli saatavissa tukea sen kaltaiselle lainsäätäjän punninnalle, että kun esimerkiksi elinkeinorikossäännöksillä suojeltava perimmäinen etuus on talouselämän toimintaedellytysten turvaaminen, rikosoikeudellinen sääntely itsessään ei saa tarpeettomasti rajoittaa yksilöllistä tai elinkeinovapautta. Kriminalisoinnin ultima ratio -rajoituksesta (viimekätisyydestä) ja suhteellisuusperiaatteesta on johdettavissa varovaisuusperiaate rangaistavuuden rajojen harkintaan. Esimerkiksi se, että talous- ja varallisuussäännöksissä on pääsääntöisesti säädetty vain tahallisesti syyksi luettavat teot rangaistaviksi, on ymmärrettävissä tätä taustaa vasten. Vastaavasti törkeitä tekemuotoja koskevia tunnusmerkistöjä ei säädetty kaikkia talousrikosten tekotyyppejä varten. Rikosoikeudellisen laillisuusperiaatteen epätasällisyyskielto ja sen tausta-arvot taas saivat suhtautumaan pidättyvästi sellaisiin rikostunnusmerkistön muotoiluihin, joissa taloudelliset väärinkäytökset olisi määritelty hyvin väljästi¹⁴; perinteisesti on puhuttu rikosoikeuden fragmentaarisesta luonteesta. Samoin torjuttiin esimerkiksi sellainen rikosvastuun laajennus, joka olisi nimenomaisesti kriminalisoinut laittomien taloudellisten toimenpiteiden tausta-vaikuttajien (kuten rahoittajien) toiminnan¹⁵.

¹² Omakohtaiset kannanotot perustuvat osaltaan kirjoittajan osallistumiseen rikoslain kokonaisuudistusta valmistelleen rikoslakiprojektin työhön.

¹³ Vrt. nykykeskusteluun hallinnollista seuraamuksista arvopaperimarkkinoiden väärinkäytösten kontrollissa, Häyrynen 2006, luku 8.

¹⁴ Vrt. esim. liiketoimintakiellon määräämisen edellytyksiin sitä koskevassa laissa (1059/1985).

¹⁵ Vrt. kuitenkin RL 5:8 ja 30:9–10 (2003), joiden mukaan rikosvastuu voidaan kohdentaa myös tosiasiallista päätösvaltaa käyttävään.

Luku- ja muu lakisystematiikka, rikostunnusmerkistöjen rakenne ja rangaistusuhat pyrittiin talousrikossäännöksiä laadittaessa muotoilemaan niin, että talous- ja varallisuusrikossäännökset muostaisivat sisäisesti mahdollisimman johdonmukaisen (koherentin) kokonaisuuden ja olisivat linjassa rikoslain kokonaisuudistuksen yleisten tavoitteiden kanssa. Siten uudistustyössä pyrittiin noudattamaan yhtenäisiä kriminalisointiperiaatteita ja rikossäännösten kirjoittamisperusteita.

On kuitenkin huomattava, että aiemmin omaksutut lainsäädäntöratkaisut ja niiden myötä muodostunut oikeustila hillitsivät halukkuutta lakisystematiikan muutoksiin. Esimerkiksi velallisen rikosten systematiikassa säilytettiin myöhemmin käytännössä ongelmalliseksi osoittautunut tekotyypin (RL 39:1–2) jaottelu sen mukaan, onko kysymys velkojen varallisuusaseman todellisesta vai näennäisestä huonontamisesta. Edelleen kriminalisointiperiaatteiden valossa riidanalainen säännös voi tulla sijoitetuksi sille huonosti sopivaan luku- tai säännösyhteyteen. Tästä sopii esimerkiksi verorikkomus (RL 29:4), joka on korostuneesti veronsaajan asemaa turvaava hallinnollinen tehostekriminalisointi rangaistusarvoltaan vakavampien vero- ja avustusrikossäännösten yhteydessä¹⁶.

Uudistamisideoita haettiin oikeusvertailun perusteella Suomeen rinnastettavista maista – etenkin Ruotsista ja Saksasta, joissa oli samoihin aikoihin vireillä talousrikossääntelyiden uudistamista. Esimerkiksi avustusrikoksia koskeviin säännöksiin saatiin Saksasta esikuva. Uuskrimalisointien intoa rajoitti edellä mainittu varovaisuusperiaate, vaikka siis rikoslain kokonaisuudistus on laajentanut rangaistavan käyttäytymisen alaa.

Talousrikossäännösten laadinnassa tulee ottaa huomioon myös rikosoikeudellisen laillisuusperiaatteen sisältämä epätäsmällisen rikoslain kielto. Talousrikosoikeudessa vallitsee jännite vastakkaisiin suuntiin vaikuttavien pyrkimysten kesken: Toisaalta laillisuusperiaatteesta johtuvan epätäsmällisyyskiellon vuoksi rikostunnusmerkistöt tulisi kirjoittaa mahdollisimman tarkkarajaisiksi. Toisaalta talousrikossäännösten tulisi mahdollistaa niiden toimintaympäristöissä ja tekotavoissa tapahtuvia tulkinnan muutoksia enemmän kuin on yleensä tarvis perinteisiä omaisuusrikoksia koskevia säännöksiä sovellettaessa.

Paheksuttavat oikeushyvien loukkaukset ja tekotavat on sellaisten perinteisten omaisuusrikosten kuin varkauden ja vahingonteon (RL 28:1 ja 35:1) perustunnusmerkistöissä helpohkoa kirjoittaa kohtuullisen tarkkarajaisesti ja merkitykseltään vakiintuneita käsitteitä käyttäen, kun taas (laajasti ym-

¹⁶ Ks. tarkemmin Lahti 1991, 268. Vrt. yleisesti Hakamies 2005, erit. s. 251–253.

märrettävien) talousrikosten tekotapojen kriminalisoimiseksi joudutaan tunnusmerkistöissä huomattavassa määrin turvautumaan normatiiviselle harkinnalle sijaa antaviin käsitteisiin ja rangaistussäännökset kirjoittamaan entistä yleisluonteisemmin. Nuo käsitteet ovat usein vahvasti sidoksissa tekojen toimintaympäristöjä sääntelevään aineelliseen lainsäädäntöön ja myös taloustieteelliseen käsitteistöön, vaikka vankeusuhkaiset rangaistussäännökset on pyritty keskittämään rikoslakiin ja kirjoittamaan muodollisesti mahdollisimman itsenäisesti ilman viittauksia erillislainsäädäntöön. Sellaisten rikostunnusmerkistöjen ulottuvuuden harkintaan sisältyy tyypillisesti hankalaa rajankäyntiä kielletyn ja sallitun riskinaiheuttamisen tai menettelytavan kesken taloudellisessa toiminnassa. Tällaisilla rikossäännöksillä suojeltavat oikeushyvät eivät yleensä rajoitu yksilöllisiin etuihin, ja niillä on usein laajennettu rangaistavuutta vaarantamisvastuun eri muotoihin. Kaikki nämä seikat lisäävät kiperien tulkintaongelmien esiintymistä.

Talousrikokset tehdään tyypillisesti oikeushenkilön toimintapiirissä. Talousrikossäännöksiä uudistettaessa tiedostettiin näistä rikoksista vastuuseen saattamiseen liittyvän erityispiirteitä, joita ei ole ollut mahdollista hallita perinteisten osallisuussäännösten tai laiminlyöntivastuuopin avulla. Oikeushenkilön rangaistusvastuun käyttöönotto (1995) merkitsi uuden vastuumuodon omaksumista näissä ns. organisaatorikoksissa. Työ- ja ympäristörikoslukuihin otettiin erityiset yksilöllisen vastuun kohdentumista koskevat säännökset (RL 47:7 ja 48:7). Rikosoikeuden yleisten oppien uudistuksessa (2003) sisällytettiin osallisuussäännösten yhteyteen säännös oikeushenkilön puolesta toimimisesta (RL 5:8).¹⁷

Rikosoikeuden yleisten oppien soveltuvuuteen liittyy muitakin ongelmia. Eräs talousrikoksille tunnusomainen piirre on, että yksittäisten tekojen sijasta on monesti tärkeää arvottaa tekosarjoja, niiden ilmentämää kokonaisjärjestelyä ja niiden tarkoitusperiä, jopa eräänlaista ”systeemivääryyttä”. Tähän nähden on ristiriidassa tai ainakin jännitteisessä suhteessa se perinteisen rikosoikeusajattelun vaatimus, jonka mukaan rikosvastuu edellyttää yksittäisteon ilmentämää syyllisyyttä ja rikostunnusmerkistön kuvauksesta on mahdollisimman tarkkarajaisesti ilmentävä tekoa, teko-olosuhteita ja teon mahdollista seurausta luonnehtivat tunnusmerkistötekijät. Onkin esitetty väite perinteisten rikosoikeusdoktriinien huonosta ja kärjistyneimmillään mahdottomasta soveltumisesta talousrikoksiin.¹⁸

¹⁷ Ks. problematiikasta yleisesti esim. Lahti 1998 ja Nuotio 2006 sekä jäljempänä jakso 6.

¹⁸ Alvesalo 2003, s. 14 ja 51–52 viittauksineen.

4 TALOUSRIKOSOIKEUDEN TUTKIMUKSESTA JA TEOREETTISESTA KESKUSTELUSTA

Aihepiirin tutkimuksessa kohteen – taloudellisen rikollisuuden – epämäärisyys on tuottanut määrittelyongelmia. Rikoslainsäädännön uudistamisasiakirjoissa ei ole taloudellisen rikollisuuden tai talousrikosoikeuden yksiselitteistä määritelmää, koska esimerkiksi rikoslaissa tai sen lukusystematiikassa näitä käsitteitä ei käytetä. Olen edellä vuoden 1990 lainuudistusta käsitellessäni tuonut esiin taloudellisen rikollisuuden käsitteen silloisen kahtalaisen määrittelytavan: toisaalta on kysymys yhteiskunnan julkistaloutta tai muuten sen taloudellista järjestystä vastaan kohdistuvista rikoksista (engl. economic crime), toisaalta taloudellisen toiminnan yhteydessä tehtävistä rikoksista (engl. business crime).

Nykyään yleisesti omaksutun määritelmän mukaan talousrikollisuudella tarkoitetaan tyypillisesti liike- ja yritystoimintaan liittyviä oikeudettomaan hyötymiseen tähtääviä rikoksia. Usein määrittelyä täydennetään lukemalla käsitteen alaan myös yritystoimintaan verrattava vastaavanlainen toiminta, jotta mm. rahanpesu- ja verorikokset sisältyisivät kattavasti määritelmän alaisuuteen.¹⁹ Poliisin tietoon tulleesta talousrikollisuudesta ylivoimainen valtaosa on epäiltyjä vero- ja kirjanpitorikoksia sekä velallisen rikoksia.²⁰

Talousrikollisuutta ja -rikosoikeutta koskeva kotimainen tutkimustoiminta on viime vuosina huomattavasti voimistunut. Sanotunlaista tutkimusta ja selvitystyötä tehtiin alkuaan paljolti viranomaisaloitteisesti ja kriminologisesti tai kriminaalipoliittisesti suuntautuen.²¹

Rikosoikeustieteen alalta ovat ensimmäisiä laajoja perustutkimuksia Turun yliopistossa 1980-luvulla valmistuneet *Pekka Viljasen* lahjomis- ja muita virkarikoksia sekä *Asko Lehtosen* veropetosta koskevat väitöskirjat.²² *Harri Venton* Lapin yliopistossa 1990-luvun alkupuolella hyväksytty väitöskirja käsittelee maksukyvyttömyyttä ja konkurssia rangaistavuuden edellytyksinä siten, että keskeinen painotus työssä kohdistuu rikosoikeuden yleisiin oppeihin.²³

¹⁹ Käsittemäärittelyyn liittyvästä keskustelusta ks. esim. Lahti 1991, s. 877–882 ja Hakamies 2005, s. 159–163.

²⁰ Ks. viimeksi Rikollisuustilanne 2005, jakso Talousrikokset (Martti Lehti), s. 115–128.

²¹ Viimeaikaisista kokoavista teoksista ks. Lehtola – Paksula 1997, Laitinen – Virta 1998 sekä Alvesalo 1998, Alvesalo – Lahti 1999 ja Alvesalo ym. 2006 sekä väitöskirjat Alvesalo 2003 ja Tapani 2004, luku II.

²² Ks. Viljanen 1984 ja Lehtonen 1986.

²³ Ks. Vento 1994.

Pian Venton kirjan ilmestymisen jälkeen *Kimmo Nuotio* arvioi laajassa artikkelissaan taloudellista rikollisuutta yleisten oppien kannalta. Hänen havaitsemiaan tätä rikosryhmää koskevia erityispiirteitä oli tahallisuus- ja osallisuus-opissa sekä oikeushenkilön piirissä tehtyjen rikosten vastuun kohdentamisessa. Nuotio piti kuitenkin ennenaikaisena lausua siitä, missä määrin talousrikokset ja muut yhteisöjen toiminnassa tyypillisesti tapahtuvat rikokset ovat erkaantumassa omien yleisten oppiensä varassa kehittyviksi. Hänen huolensa aiheena oli, ettei silloinen rikosoikeustiede kyennyt antamaan riittävää ajattelullista perustaa rikosoikeuden yleisten oppien uudistamiselle eikä niitä ratkovalle oikeuskäytännölle.²⁴

Suomalainen rikosoikeusteoria vahvistui 1990-luvun jälkipuoliskolla kahden ansiokkaan väitöskirjan johdosta. *Ari-Matti Nuutila* ja *Kimmo Nuotio* käsittelivät tutkimuksissaan modernin, hyvinvointivaltiollisen rikosoikeuden (rikosvastuun) teoreettisia perusteita. Nuutilan väitöskirjan pääaiheena on rikosoikeudellinen huolimattomuus. Nuotion tutkimuksen kohteena ovat rikosvastuun syyksilukemisen rakenteet sekä kausaalisuuden ja vaaran käsitteiden asema niissä.²⁵ Vaikka kumpikaan ei ole väitöskirjassaan pitänyt erityisesti silmällä talousrikoksia, molempien teosten anti on tärkeä myös talousrikosoikeuden teoreettiselle ymmärtämiselle sekä sitä oikeudenalaa koskeville oikeusperiaatteiden kehittelylle sekä käsitteen- ja systeeminmuodostukselle.

Talousrikosoikeuden erityispiirteitä on tarkasteltu 2000-luvun vaihteen molemmiin puolin julkaistuissa *Matti Nissisen*, *Markku Salmisen*, *Sanna Heikinheimon*, *Kari Tolosen* ja *Kaisa Mäkelän* hyvätaisoisissa lisensiaattitutkimuksissa. Aiheina ovat olleet rikosvastuun kohdentaminen yhteisössä (Nissinen), velallisen rikos (Salminen), rahanpesu (Heikinheimo), talousrikossäännösten tulkinta (Tolonen) sekä talouselämän rikokset, rikosoikeus ja kriminaalipolitiikka (Mäkelä).²⁶

Arvopaperimarkkinarikosten alalta ovat ilmestyneet *Tero Kurenmaan* väitöskirja sisäpiirintiedon väärinkäytöstä (2003) ja *Janne Häyrysen* väitöskirja arvopaperimarkkinoiden väärinkäytöstä (2006).²⁷ Vuonna 2004 valmistuivat seuraavat kaksi talousrikosoikeudellista väitöskirjaa: *Pekka Koposen*

²⁴ Nuotio 1995, erit. s. 971–983.

²⁵ Ks. Nuutila 1996 (Turun yliopisto) ja Nuotio 1998 (Helsingin yliopisto).

²⁶ Ks. Nissinen 1997, Salminen 1998, Heikinheimo 1999, Tolonen 2000, Mäkelä 2001. Nämä kaikki opinnäytetyöt on tehty Helsingin yliopiston piirissä.

²⁷ Kurenmaa 2003 (Helsingin yliopisto) ja Häyrynen 2006 (Helsingin kauppakorkeakoulu).

talousrikoksista rikos- ja rikosprosessioikeuden yhtymäkohdassa ja *Jussi Tapanin* petoksesta liikesuhteessa; heillä kummallakin on myös merkittävää alan artikkelituotantoa.²⁸

Rikosoikeudelle ja sen osa-alueelle, talousrikosoikeudelle, on edeltäneen kuvauksen perusteella luotu viimeisten kymmenen vuoden aikana vankkaa teoreettista ja empiiristä perustaa. Taustana tutkimusalan metodologisille ja sisällöllisille uudistusvaatimuksille voidaan pitää edellisessä jaksossa 3 selostettua kehitystä: Rikoslainsäädännön kokonaisuudistuksen seurauksena oikeudenalaa on modernisoitu kauttaaltaan ja talousrikosoikeuden asema on tällöin muodostunut aivan keskeiseksi. Rikoslailla suojeltavien oikeushyvien piiriä on laajennettu taloudellisen toiminnan entistä tehokkaammaksi turvaamiseksi. Yritysorganisaatioissa tehtyjen rikosten vastuun kohdentamista on säännelty uudella tavalla: niin hyvin tarkentamalla yksilöllisen vastuun määräytymistä kuin ottamalla käyttöön oikeushenkilön rangaistusvastuu. Uudet talousrikosten tunnusmerkistöt on kirjoitettu yleensä entistä yleisluonteisemmin, mikä on jättänyt tuomioistuimille harkinnanvaraa määrittää raja hylättävien ja hyväksyttävien talouselämän käyttäytymismallien kesken.

Seuraavassa tarkastelen lähemmin niitä metodologis-teoreettiselta kannalta kiinnostavia kysymyksenasetteluja tai havaintoja, joita Harri Vento, Markku Salminen, Kari Tolonen, Kaisa Mäkelä, Jussi Tapani ja Pekka Koponen ovat tutkimuksissaan nostaneet esiin.

Harri Vento on velallisen rikoksia koskevassa väitöskirjassaan korostanut tunnusmerkistöntekijöiden tulkinnassa taloudellisten käsitteiden merkitystä ja hyödyntänyt sallitun riskin käsitettä huolellisen taloudenhoidon vaatimusta määrittäessään.²⁹ Saman aihepiirin tutkimuksessaan *Markku Salminen* kehittää edelleen ajatusta rikosoikeuden ja talousoikeuden (lähinnä kirjanpito- ja yhtiöoikeuden) välisestä yhteydestä, jotta olisi mahdollista päätyä entistä perustellumpiin systematisointi- ja tulkintasuosituksiin. Salmisen työn painopiste on osakeyhtiöihin kohdistuneiden tekotapojen analyysissa, jolloin hän pitää monimutkaisten velallisten rikosten selvittämisessä olennaisena tunnistaa suunnitelmalliset teot kokonaisuudeksi eikä kokonaisuuden osina.³⁰

²⁸ Ks. Koponen 2004 (Helsingin yliopisto) sekä artikkeleista erit. Koponen 2002 ja tähän teokseen sisältyvä Koposen tuotanto; Tapani 2004 (Turun yliopisto) ja artikkeleista erit. Tapani 2002 ja 2006.

²⁹ Vento 1994, erit. s. 236–241 ja 272–273.

³⁰ Salminen 1998, erit. s. 21–22 ja 54–67.

Kari Tolonen kehittää tutkimuksessaan talousrikoksiin, etenkin velallisen rikoksiin, sovellettavaa tulkintamallia ja päätty puoltamaan dynaamiseksi (vastakohtana staattiselle) luonnehtimaansa tulkintatapaa. Dynaamisessa tulkintatavassa otetaan huomioon tosiasiallinen toimintaympäristö ja tilannekohtainen oikeudellinen kokonaisjärjestely. Tulkinnan apuna käytetään myös ns. tyyppitapausajattelua, jolloin ”normia konkretisoidaan ja tosi-seikastoa abstrahoidaan”.³¹

*Kaisa Mäkelä*n tutkimuksella on useampia tavoitteita. Sen yhtenä polkuna on hyödyntää sadan rauenneen konkurssin empiiristä aineistoa tyyppitapausajattelun edelleen työstämisessä. Tutkimuksen pääpaino on kuitenkin kriminaalipoliittisesti suuntautuvan rikosoikeusteorian kehittäessä talousrikosoikeutta varten. Teoksessa esitetään rikosoikeudelliseen käsitejärjestelmään ja vastuupoppiin kehittäjiä, joilla järjestelmän tehokkuus voitaisiin turvata: sitoutuminen materialisoituvaan säännöstulkintaan, rikosvastuun sisällön objektivointi ja riskin käsitteen varaan jäsenyviin oppien omaksuminen. Tulkinnan apuna käytettävää suojeluobjektia tulee konkretisoida siten, että velallisen rikoksissa lähtökohdaksi otetaan osakeyhtiö ja sen muodostama toimintaympäristö (osakeyhtiön toimintaan liittyvät vastuu- ja velvollisuussuhteet).³²

Jussi Tapanin teoreettisesti suuntautuvassa väitöskirjassa selvitetään sellaisen rikosopin hyödyntämistä tai soveltumista petoksiin liikesuhteissa, jossa vastuurakenteeseen luetaan ns. objektiivinen syyksilukeminen tai toisin ilmaisten teon huolimattomuus. Tapani lukee itsensä rikoslainopin kriminaalipoliittisen suuntautumisen edustajaksi. Tämän mukaisesti rikoslainlainopissa kehitettävän vastuukriteeristön on toisaalta tuotettava sisäistä rationaalisuutta rikosoikeusjärjestelmään, mutta toisaalta sen olisi jätettävä tilaa oikeudellisen harkinnan kontekstuaalisuudelle. Oikeudellisen vastuunarvioinnin (lainkäytön) ja systeeminmuodostuksen (oikeustieteen) tulee kytkeytyä taloudellisiin ja sosiaalisiin käytäntöihin. Petosrikoksen tunnusmerkistön mukaisuutta käsittelevässä osassa Tapani noudattaa ns. teleologista varovaisuutta, mikä tarkoittaa punninnassa pienemmän painon antamista oikeushyviin suojalle kuin toiminnalliselle vapaudelle. Väitöskirjansa teoreettisessa osassa Tapani pohtii talousrikosoikeuden ilmentämää rikosoikeuden eriytymiskehitystä ja pitää tavoiteltavana kehittää rikosoikeuden erityisen osan yleisiä oppeja, jotka toimisivat metanormeina sovellettaessa varsinaisia yleis-

³¹ Tolonen 2000, erit. s. 100, 156–157 ja 160–161. Tyyppitapausajattelusta ks. myös Nuutila 1996, s. 160–172.

³² Mäkelä 2001, erit. s. 9–13, 102–112 ja 232–241.

ten oppien säännöksiä erinäisiin rikostunnusmerkistöihin.³³ – Myöhemmässä laajassa artikkelissaan Tapani korostaa yleisten oppien konkreettisuutta ja niiden vuorovaikutusta yksittäisiin rikossäännöksiin; väljiä ja abstrakteja yleisen osan säännöksiä on konkretisoitava erityisen osan yleisissä opeissa.³⁴

Myös *Pekka Koposen* artikkeliväitöskirjan yhteenveto-osaan sisältyy talousrikosoikeuden oikeuslähde- ja tulkintaoppia koskevia teoreettis-metodologisia pohdintoja. Hän katsoo lainsäädännöksen tarkoitukseen nojautuvalla teleologisella tulkinnalla ja eri tulkintavaihtoehtojen tosiasiallisiin vaikutuksiin perustuvien reaalisten argumenttien huomioon ottamisella olevan tärkeä merkitys. Tulkinnassa tulee sovittaa yhteen rangaistussäännöksen tavoitteet huomioon ottava teleologinen tulkinta, asianosaisten perusoikeudet ja oikeusperiaatteet. Tuloksena pitäisi olla tasapainoinen kokonaisuus, jossa eri suuntaan vaikuttavat perusteet arvioidaan rinnakkain. Laillisuusperiaatteen noudattamisessa joudutaan jatkuvasti vetämään rajaa ennakoitavuuden ja rikosvastuun toteuttamisen kesken. Lain soveltajan on näissä tilanteissa esitettävä avoimesti kumpaankin suuntaan vaikuttavat argumentit. Ilmeisesti hyväksyvästi Koponen katsoo, että säännöksen yleiskielellisestä sanamuodosta tekotavan kuvauksessa voidaan talousrikoksissa poiketa hänen puoltamansa avoimen argumentoinnin pohjalta laillisuusperiaatteen estämättä.³⁵

Edellä olevasta talousrikosoikeudellisesta tutkimuskatsauksesta voidaan tiivistää seuraavanlaisia päätelmiä. Talousrikosten lajeihin keskittyvissä tutkimuksissa rikoslainopin teoriaa rakennetaan ottamaan huomioon rikosoikeussääntelyn ja aineellisen oikeuden välinen yhteys ja taloudellinen toimintaympäristö. Rikosoikeudellisesta laintulkintaopista näissä tutkimuksissa ilmaistaan vaihtelevin käsittein, että talousrikosoikeudelle tunnusomaiset harkinnanvaraiset säännökset antavat sijaa erityyppisin argumentein perusteltaville lainsovelluksille. Talousrikosoikeudessa on tarvetta eriyttää vastuuoipillisia käsitteitä ja kehittää säännösten systematiikkaa.

Rikosoikeudellisen laintulkintaopin suhteesta oikeusjärjestyksessämme vahvistuneeseen laillisuusperiaatteeseen on viimeaikaisessa oikeuskirjallisuudessa eriäviä näkemyksiä.³⁶ Näkemyksissä on jonkin verran eroja sen

³³ Tapani 2004, eri kohdin, erit. s. 81, 86 ja 100–101.

³⁴ Tapani 2006, s. 325–332. Ks. myös Lehtimaja 1981, s. 40–41, ja Tiedemann 1992, s. 285–286.

³⁵ Koponen 2004, erit. s. 15–16 ja 28–36.

³⁶ Ks. seuraavassa lausuttavan johdosta Lahti 2005, s. 103–110 viittauksineen.

suhteen, miten paljon rikosoikeudellisten säännösten katsotaan antavan sijaa tulkinnalle – normaalikielisen sanarajan mahdollisesti ylittäen – ja mikä on erityyppisten tulkinta-argumenttien asema ja painoarvo. Oma käsitykseni on, ettei lain normaalikielinen sanaraja ole ehdoton ja että kieliopillinen tulkinta on kiinteässä yhteydessä muihin tulkinta- ja argumentointitapoihin. Olen tuotannossani pitänyt teleologisen ja siihen läheisesti liittyvän systemaattisen tulkinnan merkitystä huomattavana ja laajentanut teleologisen tulkintatavan kriminaalipoliittisesti suuntautuvaksi rikoslainopiksi.

Ihmis- ja perusoikeusajattelun voimistuttua on punninnan tyyppisessä argumentaatiossa kiinnitettävä huomiota myös etenkin laillisuusperiaatteen tausta-arvoihin, ennakoitavuuteen ja epäillyn oikeusturvaan. Käytännössä ne lienevät usein vastapainona nimenomaan teleologisen tulkinnan taustalla oleville kriminaalipoliittisille (hyöty)näkökohdille, jotka mielestäni tyypillisesti – vaikkeivät suinkaan välttämättä – puoltavat laajaa tai laajentavaa tulkintaa rangaistussäännöksen suojelutarkoituksen ja rikosvastuun tehokkaaksi toteuttamiseksi. Tällaisessa lainsovelluksen puolesta ja vastaan -punnintatilanteessa tuomion perusteluiden seikkaperäisyydelle ja avoimuudelle on mielestäni asettava korostuneita vaatimuksia eikä sanotunlaisten argumenttien etusijajärjestys ole yleisesti määrättävissä. Erisuuntaisten perustelujen vakuuttavuutta on arvosteltava muun muassa säännös- ja toimintaympäristökohtaisesti sekä sen mukaan, miten kauas säännöksen soveltamisen ydinalueelta ja keskeisimmästä suojelutarkoituksesta edetään.

5 TALOUSRIKOSOIKEUDESTA RIKOSOIKEUDEN UUSITTUJA YLEISIÄ OPPEJA, KORKEIMMAN OIKEUDEN ENNAKKOPÄÄTÖKSIÄ SEKÄ EUROOPPALAISTA JA KANSAINVÄLISTÄ RIKOSOIKEUSKEHITYSTÄ VASTEN

Rikosoikeuden yleisten oppien uudistuksen toteuttaminen rikoslainsäädännön kokonaisuudistuksen loppuvaiheessa oli periaatteessa ongelmallista, koska aiemmat erityisen osan lainsäädäntömuutokset oli saatettu voimaan esimerkiksi syyksiluettavuutta ja rikokseen osallisuutta koskevien ennakkolisten käsitysten varassa.³⁷ Toisaalta vuoden 2003 uudistuksessa on omak-

³⁷ Ks. kritiikistä jo LaVM 6/1990 vp HE:n 66/1988 vp johdosta, s. 3.

suttu varovaisen uudistamisen asenne. Rikosoikeudellisen vastuun edellytyksiä, vastuuvapausperusteita sekä yritystä ja osallisuutta koskevat säännökset ovat asiasisällöltään olennaisesti aiemman oikeustilan mukaisia. Uusien säännösten katsotaan perustuvan oikeuskäytännössä ja -kirjallisuudessa vakiintuneisiin periaatteisiin.

Rikosoikeuden yleisten oppien kodifiointitarve perustellaan ennen kaikkea laillisuusperiaatteen ja oikeusturvan asettamilla vaatimuksilla. Uudistuksen esitoissa tuodaan kuitenkin esiin jännite, joka vallitsee toisaalta oikeusvarmuutta tavoittelevan, kattavan sääntelyn ja toisaalta joustavan oikeuskehityksen turvaavan sääntelyn kesken.³⁸ Tällainen jännite pätee yleisesti rikoslainsäädäntömmen kokonaisuudistukseen, koska rikosoikeutta on siinä modernisoitu vastaamaan hyvinvointivaltiolista ajattelua samalla pyrkien siihen, ettei syntyisi ristiriitaa ihmis- ja perusoikeuksia kunnioittavan oikeusvaltion arvojen kanssa. Yleiseurooppalaisessa katsannossa on poikkeuksellista, että talous-, työ- ja ympäristörikoksia koskevat rangaistussäännökset on laajasti ja melko yleisluonteisin tunnusmerkistökuvauksin sisällytetty rikoslakiin ja oikeushenkilön rangaistusvastuu on otettu käyttöön. Nämä piirteet ovat merkinneet hyvinvointivaltiolle ja riskiyhteiskunnalle ominaisen, tehokkuutta painottavan ja dynaamista tulkintamallia puoltavan rikosoikeusajattelun huomattavaa vahvistumista.³⁹

Rikosoikeuden yleisillä opeilla tarkoitetaan oikeusperiaatteiden, teorioiden, käsitteiden samoin kuin oikeuslähdeopin ja juridisten metodien muodostamaa kokonaisuutta.⁴⁰ Niitä ei ole mahdollista tyhjentävästi määritellä oikeussäännöksin. Vasta lainopissa ja oikeudellisessa käytännössä normiaineiston pohjalta kehiteltyjen oppirakennelmien avulla kyetään oikeussäännöt jäsentämään rationaaliseksi järjestämäksi eli systeemiksi. Vaikka uudessa rikoslain 3 luvun 1 §:ssä säännellyn laillisuusperiaatteen katsotaan edellyttävän vastuuopin periaatteiden ja käsitteiden entistä kattavampaa määrittelyä lainsäädännöksi, laillisuusperiaate ei mielestäni yhtä tiukoin kielloin rajoita yleisten oppien kehittämistä lainkäytössä kuin miten se määrittää rikostunnusmerkistöjä ja rikosoikeudellisia seuraamuksia.⁴¹

³⁸ Ks. HE 44/2002 vp, s. 8–9.

³⁹ Kysymys on offensiivisen rikosoikeuspolitiikan voimistumisesta defensiivisen rikosoikeuspolitiikan kustannuksella. Ks. tästä erottelusta ja offensiivisen rikosoikeuspolitiikan kritiikistä Jareborg 1994.

⁴⁰ Ks. erit. Frände 2005, s. 5. Viimeksi laajahkosti rikosoikeuden yleisistä opeista ks. Tapani 2006.

⁴¹ Tarkoitan tässä lähinnä epämääräisen tai epätäsmällisen rikoslain kieltoa ja rikoslain soveltamisen ennakoitavuuden asetusta (millä argumentilla on merkitystä analogian ja tulkinnan erottelussa). Ks. tarkemmin esim. HE 44/2002 vp, s. 32–35.

Rikosoikeuden yleisten oppien tehtävänä on turvata johdonmukaista ja yhtenäistä oikeudenalan soveltamista. Rikosoikeuden erityisen osan edellä jaksossa 3–4 kerrotunlainen laajentuminen ja sen moniaineksisuuden lisääntyminen kuitenkin vaikeuttavat tämän tavoitteen saavuttamista. Talousrikosoikeuden eriytymiseen ja sitä koskevan rikosoikeusteorian kehittämisen tarpeeseen vaikuttavat nimenomaan talousrikosten sääntelyn erityispiirteet ja niiden heijastuminen säännösten soveltamiseen: Modernien, taloudelliseen toimintaan liittyvien rikosten tunnusmerkitöt eivät ole yhtä tarkkarajaisia kuin perinteisten rikosten tunnusmerkitöt ja edellisten tunnusmerkitöt ovat vähemmän itsenäisiä kuin jälkimmäisten. Talousrikosten tunnusmerkitöt ovat vahvasti sidoksissa käyttäytymisnormeja määrittävään aineelliseen oikeuteen ja taloustieteelliseen käsitteistöön, ja niiden soveltamisessa liike-elämän toimintaympäristön lainalaisuuksien tunteminen on tärkeää.

Oikeudellisessa käytännössä ja varsinkin korkeimman oikeuden ennakkopäätöksillä konkretisoidaan talousrikossäännösten ja niitä koskevien yleisten oppien soveltamista. Korkeimman oikeuden merkittäviä talousrikoksia koskevia ennakkopäätöksiä saadaan kuitenkin huomattavalla viiveellä. Lisäksi niiden sisältämät oikeusohjeet ovat fragmentaarisia, eli vasta lukuisten samojen säännöksiä koskevien ennakkopäätösten perusteella säännösten tulkinnot täsmentyvät. Esimerkiksi velallisen rikoksissa ensimmäiset merkittävät ennakkopäätökset annettiin viisi vuotta uudistuksen jälkeen (KKO 1995:64 ja 163). Verorikkomuksen maksukyvyttömyystunnuksen tulkintaa koskevat ensimmäiset ennakkopäätökset annettiin niin ikään viitisen vuotta säännöksen voimaan tulon jälkeen (KKO 1995:137 ja 1996:35) ja erityisen merkittävä ratkaisu lähes kymmenen vuoden jälkeen (KKO 2004: 46). Oikeushenkilön piirissä tehdyistä rikoksista vastuun kohdentumisen periaatteet ovat täsmentyneet vasta usealle vuosikymmennelle ajoittuneiden ennakkopäätösten perusteella, ja tosiasiallista päätösvaltaa käyttävän vastuuasema selkiintyi parinkymmenen vuoden aikaisen vaihtelevan oikeuskäytännön jälkeen vasta vuoden 2001 ratkaisuilla (KKO 2001:85–86) – kaksi vuotta ennen tämän vastuuperusteen kirjaamista lakiin (RL 5:8 ja 30:9–10).⁴²

Korkeimman oikeuden ennakkopäätöksiä voi arvioida myös siltä pohjalta, missä määrin niissä on ilmaistu oikeuslähde- ja laintulkintaopillisia seik-

⁴² Mainittujen ennakkopäätösten sisällöllisestä analyysistä ks. jäljempänä Pekka Koposen ja Ritva Sahavirran artikkeleita.

koja ja kuinka seikkaperäisiä ja avoimia niiden perustelut ovat. Eräänä piirteenä nimenomaan talous- ja varallisuusrikoksia koskevissa viimeaikaisissa ennakkopäätöksissä on ollut kahtalaisen tulkintavan esiintyminen siinä merkityksessä, että yhtäältä on restriktiivisen tulkinnan lähtökohta esiin tuoden – tai sitä nimenomaisesti esiin tuomatta – pitäydytty vahvasti kieliopilliseen tulkintatapaan. Toisaalta ennakkopäätöksissä on havaittavissa dynaamiseksi luonnehdittavaa tulkintatapaa, jolloin omaksuttua ratkaisua on perusteltu useaa tulkintametodia hyödyntäen ja jolloin perustelut sisältävät puolesta ja vastaan -argumentteja ja niiden punnintaa⁴³.

Restriktiivisen tulkinnan lähtökohta on tuotu nimenomaisesti esiin ainakin ennakkopäätöksissä KKO 2004:81 (kohta 6) ja 2004:109 (kohta 16). Näissä perustelujen kohdissa katsotaan rikosoikeudellisesta laillisuusperiaatteesta johtuvan, että rikostunnusmerkistöjä on tulkittava suppeasti. Myös näiden ennakkopäätösten otsikoissa viitataan hakusanoina laillisuusperiaatteeseen. Tällä perustelulla on eroa esimerkiksi ennakkopäätöksissä KKO 1999:51, 2004:64 (kohta 7) ja 2005:53 (kohta 14) käytettyyn perusteluun, jonka mukaan rikostunnusmerkistöä ei saa tulkita laajentavasti syytetyn vahingoksi; KKO 2004:64:ssä torjutaan säännöksen selkeän kielellisen merkityksen laajentaminen.

Ensiksi luetelluissa ennakkopäätöksissä perusteluihin kirjatun sen lähtökohdan hyväksyminen, että laillisuusperiaatteesta johtuu vaatimus tulkita rikostunnusmerkistöjä suppeasti, merkitsisi in dubio mitius -periaatteen omaksumista yleisenä, vahvana tulkintaperiaatteena. Tämä on vastoin rikosoikeuskirjallisuudessa vallitsevaa käsitystä ja omaa näkemystäni, eikä sen tueksi liene esitettävissä argumentteja myöskään rikoslainsäädännön esitöistä.⁴⁴ Eri asia on, että supistavan tulkinnan tausta-arvoilla (ultima ratio, in dubio pro libertate) on merkitystä eri tulkintavaihtoehtojen punninnassa eräänlaisena metaperiaatteena varsinkin muiden tulkinta-argumenttien osoitaututtua samanarvoisiksi.

Mainittua restriktiivisen tulkinnan lähtökohtaa ei ole kuitenkaan yleisesti hyväksytty ennakkopäätöksissä, vaan korkeimman oikeuden ratkaisuihin on myös lukuisia edellä dynaamiseksi luonnehtimani tulkintatavan mukaisia rikostuomioita. Tällainen tulkintaperustelujen kirjoitustapa on mielestäni

⁴³ Dynaamisen tulkintatavan käsitettä ovat käyttäneet Tolonen (2000, s. 156–157) ja Tapani (2002, s. 957).

⁴⁴ Ks. esim. Jonkka 1994, s. 737, Lahti 1996, s. 935 viittauksineen, ja Tapani – Tolvanen 2005, s. 659. Vrt. Frände 2005, s. 34 ja 58.

asetettava etusijalle kiperiä tapauksia ratkaistaessa. Viime vuosien ennakkopäätöksistä ovat sanotussa suhteessa erityisen huomion arvoisia KKO 2002:11 (velallisen rikos), 2004:46 (verorikkomus) ja 2005:27 (arpajaislaki).

Rikosoikeuden eriytymistä edistävät myös eräät eurooppalaisen ja kansainvälisen rikosoikeuskehityksen ominaispiirteet. Euroopan unionin (EU) piirissä tapahtuva kehitys on omiaan lähentämään jäsenmaiden rikosoikeusjärjestelmiä, etenkin niiden tiettyjä erityisalueita – kuten Euroopan yhteisöjen taloudellisia etuja suojaavia rikostunnusmerkistöjä ja järjestäytyneen rikollisuuden määrittelyä ja torjuntakeinoja.⁴⁵ Erityisen merkittäviksi rikosoikeuden harmonisoinnissa ovat osoittautuneet ne EU:n ensimmäisen pilarin alaiset direktiivit ja kolmannen pilarin alaiset lainsäädäntötoimenpiteet – ns. yhteisöpetossopimus (1995) ja varsinkin puitepäätökset –, jotka ovat edellyttäneet tehokasta sanktiointia tiettyjen taloudelliseen toimintaan liittyvien väärinkäytöstyyppejen torjumiseksi.⁴⁶

EU:n lainsäädännöstä johtuva rikossäännösten lähentäminen koskee nimenomaan talousrikosoikeutta. Tällainen vaikutus on kohdistunut erityisesti rahanpesu- ja arvopaperimarkkinarikosten sääntelyyn, mutta myös esimerkiksi avustus- ja verorikossääntelyyn. Rahanpesun kriminalisoimisen perimmäiset juuret ulottuvat Eurooppaa kauemmaksi, Yhdysvaltoihin.⁴⁷

EU:n oikeudella on rikosoikeuteenkin entistä useammin tulkintavaikutusta, kun direktiivin tai puitepäätöksen täytäntöön panemiseksi annettua kansallista lainsäädäntöä sovelletaan EU-oikeusmyönteisesti. Rajoituksena silloinkin on, ettei lakisidonnaisuuden ja oikeusvarmuuden periaatteet huomioon ottaen rikoslakia saa tulkita laajentavasti syytetyn vahingoksi.⁴⁸

Pisimmälle kehiteltyjä suunnitelmia yhtenäisen lainsäädännön aikaansaamiseksi on eurooppalaisen talousrikosoikeuden alalla: ns. Corpus Juris -sääntelyhanke yhtenäisen Euroopan yhteisöjen taloudellisia etuja suojaavan rikos- ja rikosprosessioikeuden lainsäädännön luomiseksi sekä professori

⁴⁵ Ks. erit. EU:sta tehdyn Amsterdamin sopimuksen artikloja 29–32 ja 280.

⁴⁶ Ks. tästä oikeustilasta yleisesti esim. Nuotio 2003a ja Melander 2005.

⁴⁷ Ks. tarkemmin jäljempänä Ritva Sahavirran artikkelia rahanpesurikoksista.

⁴⁸ Ks. EY-tuomioistuimen käytännöstä yhteisön direktiivin tulkintavaikutuksesta etenkin Yhdistetyt asiat C-74/95 ja C-129/95 Rikosoikeudenkäynti X:ää vastaan, kohta 25, ja sen johdosta Eerola 1998, s. 38–39. EU-sopimuksen VI osaston tarkoittaman puitepäätöksen tulkintavaikutuksesta vastaavasti ks. C-105/03 Rikosoikeudenkäynti Maria Pupinoa vastaan, tuomio 16.6.2005, kohdat 43–45 (yleiset oikeusperiaatteet, erityisesti oikeusvarmuuden ja taannehtivuuskiellon periaatteet, rajoittavat tulkintavaikutusta).

Klaus Tiedemannin johdolla laadittu ehdotus ”Eurooppa-rikoksista” eli ehdotus yhtenäiseksi talousrikosoikeudeksi EU:ssa.⁴⁹

Vastaavasti kansainvälinen rikosoikeuskehitys on omiaan eriyttämään rikosoikeutta. Kun kansainvälistä rikostuomioistuinta koskeva Rooman perussäännön (1998) ratifiointi Suomessa oli valmisteilla, tarkoituksena oli tarvittaessa kansallisten säännösten muutoksin taata, että Suomi kykenee käyttämään ensisijaista tuomiovaltaansa eli tositalanteessa rikos- ja prosessi-oikeudelliset säännökset vastaavat perussäännön määräyksiä.⁵⁰ Sellainen kansallisten säännösten eli kansainvälistä oikeutta vastaan kohdistuvien rikosten (RL 11 luku; 578/1995) muutosesitys on sittemmin valmisteltu oikeusministeriön työryhmäehdotuksena.⁵¹

Edellä luonnehditut kehityspiirteet ovat omiaan heikentämään yleisten oppien edustamaa systeemijattelua ja niiden yleisyytasoa. Jonkin kansallisen oikeusjärjestyksen – kuten Suomen – rikosoikeusjärjestelmä ei ole täysin yhtenäinen, vaan siinä tapahtuu jonkinasteista eriytymistä uusien oikeudellisten ilmiöiden ja niiden sääntelyn myötä. On perusteltua puhua oikeudellisen pluralismin kasvusta ja tarpeesta kehittää dynaamista systeemijattelua rinnakkaisten oikeussääntelyiden ja oikeudellisten toimintaympäristöjen moninaistumisen hallitsemiseksi. Juuri talousrikosoikeus, johon tavalista enemmän vaikuttaa EU:n oikeus, soveltuu tyyppiesimerkiksi tällaisesta eriytymiskehityksestä.⁵²

6 TALOUSRIKOSOIKEUDEN ERIYTYMINEN JA SEN HAASTEITA YLEISTEN OPPIEN EDELLEEN KEHITTÄMISELLE

Talousrikosoikeuden eriytyminen ei välttämättä tarkoita, että sitä varten olisi säädetty tai säädettävä lukuisista muusta rikosoikeudesta poikkeavista ylei-

⁴⁹ Ks. edellisestä hankkeesta Delmas-Marty –Vervaele 2000 ja jälkimmäisestä Tiedemann 2002.

⁵⁰ Ks. Rooman perussäännön voimaansaattamislakia (1284/2000) ja sitä koskevaa HE:tä 161/2000 vp.

⁵¹ Ks. OM:n työryhmämietintö 2006:8. Ks. sitä edeltäneestä kritiikistä Heikkilä 2003.

⁵² Ks. tästä myös Lahti 2003, s. 143–145 ja etenkin oikeudellisesta pluralismista Delmas-Marty 2002, eri kohdin. Rikosoikeuden fragmentoitumisesta ja sektoroitumisesta ks. myös Nuotio 2003b, s. 264–266.

sistä opeista (periaatteista tai käsitteistä). Pikemminkin on kysymys tällaisen yleisesti sovellettavien oppien sekä niiden ja oikeussääntöjen muodostaman oikeusjärjestelmän mahdollistamasta joustavuudesta ja mukautumisesta dynaamisiin talousrikossäännösten tulkintoihin.⁵³ Olen tällä muotoilulla puoltanut maltillista kantaa rikosoikeuden jonkinasteisen eriytymisen hyväksymisessä. Vertailumielessä mainittakoon, että Euroopan johtaviin talousrikostutkijoihin kuuluva *Klaus Tiedemann* on äskettäin julkaissut talousrikosoikeuden yleistä osaa koskevan oppikirjan.⁵⁴

On toki myös tiedostettava sellaisen eriytymisen vaaratekijät eli ennen kaikkea se, että talousrikosten vastuun ja siihen saattamisen edellytyksiä ruvettaisiin yleisesti soveltamaan ankarammin kuin muilla rikosoikeuden osaluilla. Rikosoikeudellinen laillisuusperiaate ja oikeudenmukaisen oikeudenkäynnin periaate perus- ja ihmisoikeuskäytännön mukaisine sovelluksineen asettavat joka tapauksessa takarajoja. Yhtäältä on pidettävä mielessä rikoslainsäädännön kokonaisuudistuksen johtoajatus yhtenäistää ja johdonmukaistaa rikosoikeutta ja rikoslainkäyttöä siten, että ne vastaisivat rationaalisen ja humanin kriminaali- ja rikosoikeuspolitiikan mukaisia arvoja ja tavoitteita – etenkin kriminalisointiperiaatteita sekä perus- ja ihmisoikeuksia. Toisaalta on tunnistettava siitä johtuvan perinteisten rikosoikeuden yleisten oppien modifiointitarve, että nuo opit eivät kaikilta osin vaikeuksitta sovellu talousrikosten käsittelyyn ja kuitenkin rikoslakiuudistuksemme keskeisenä sisältönä on juuri talousrikosoikeuden uudistaminen. Yksittäisiä rikostunnusmerkistöjä tarkistamalla voidaan osaltaan vähentää painetta yleisten oppien perusteettomaan muuntelemiseen.⁵⁵

Kaisa Mäkelä on kiinnostavasti puoltanut rikosoikeusjärjestelmän tarkastelua eräänlaisena jatkumona, jonka ytimessä olevat periaatteet (kuten laillisuus- ja syyllisyysperiaate) vaikuttaisivat enemmän tai vähemmän painokkaasti. Epäillyn oikeusturvan ja mainittujen periaatteiden painoarvo on erityisen suuri esimerkiksi henki- ja pahoinpitelyrikoksissa, kun taas talousrikoksissa olennaisten käyttäytymis- ja huolellisuusnormien arvioinnissa samojen periaatteiden rikosoikeuden käyttöä rajaava vaikutus on vähäisempi tai ainakin määrittynyt eri tavoin.⁵⁶

⁵³ Samansuuntaisesti Tapani 2004, s. 98–102, vaikka siinä suhtaudutaan epäillen puhumiseen talousrikosoikeuden yleisistä opeista.

⁵⁴ Tiedemann 2004.

⁵⁵ Vrt. yleisesti Rautio 2005.

⁵⁶ Ks. Mäkelä 2001, s. 238–239.

Rikosoikeuden yleisten oppien eriytymistä on vanhastaan edustanut se, että tuottamuksellisen rikoksen ja laiminlyöntirikoksen rakenteet jäsennetään eri tavoin kuin rikoksen perustyyppin eli tahallisen, aktiivisella toiminnalla tehdyn rikoksen rakenne. Rikosoikeuden yleisten oppien uudistuksessa nämä rikostyyppit näkyvät mm. uusissa niitä määrittävissä säännöksissä (RL 3 luvun 3 ja 7 §). Säännökset jättävät erittäin paljon harkinnanvaraa niitä koskevien oppien edelleen kehittelylle oikeustieteen ja -käytännön vuorovaikutuksessa.

Yritysorganisaatioiden (oikeushenkilöiden) piirissä tehtyjen rikosten vastuukysymyksiin on rikosoikeuden yleisten oppien uudistuksessa kiinnitetty huomiota, ja osallisuussäännösten yhteyteen on sisälletty säännös oikeushenkilön puolesta toimimisesta (RL 5 luvun 8 §). Tämän uuden säännöksen ongelmana on kuitenkin on, että se jättää vastuun kohdentamisen periaatteet tai mittapuut täysin määrittelemättä, vaikka laiminlyönnin rangaistavuutta koskevasta uudesta säännöksestä ja osallisuussäännöksistä saadaan täydentävää tulkintaohjetta.⁵⁷ RL 5 luvun 8 §:n säätämällä on joka tapauksessa tunnustettu, että yritystoimintaan liittyvillä (taloudellisilla) rikoksilla on sellaisia vastuun konstruoimiseen liittyviä erityispiirteitä, jotka perustelevat rikoslain yleiseen osaan otettavan säännöksen. Tämä säännös selvittää tekijäpiirin määräytymistä ja vahvistaa vakiintuneen oikeuskäytännön. Asiassa keskeisiä korkeimman oikeuden ennakkopäätöksiä (KKO 2000:74 ja 2001:85 ja 86) on käsitelty tämän teoksen kirjanpitorikoksia ja velallisen rikoksia koskevissa artikkeleissa.⁵⁸

Yksilöllisen rikosvastuun määräytymisen ohella on huomiota kiinnitettävä oikeushenkilön rangaistusvastuun soveltamiseen, koska tämän vastuumuodon käytännöllinen merkitys on jäänyt meillä vähäiseksi, mutta EU:n rikosoikeudellisessa lähentämisessä sille vastuumuodolle pannaan huomattava paino.⁵⁹ Muutoinkin tulisi pohtia ns. organisaatorikosten erityispiirteitä sekä rikosoikeudellisen yhteisö- ja yksilövastuun suhdetta organisaatorikoksissa.

Talousrikosten erityispiirteistä keskusteltiin rikosoikeuden yleisiä oppeja uudistettaessa myös tahallisuus- ja erehdyssäännöksiä (RL 3:6; 4:1–2)

⁵⁷ Ks. tematiikasta Nuotio 1995, s. 976–989, ja 2006, Nissinen 1997, eri kohdin, Lahti 1998 ja 2002. Viimeksi mainituissa artikkeleissani olen kriittisesti arvioinut toteutuneen lainsäädännön mukaista sääntelymallia.

⁵⁸ Ks. myös Tapani 2002, s. 946–951.

⁵⁹ Talousrikossäännösten uudistamisen yhteydessä (61/2003) oikeushenkilön rangaistusvastuuseen tuomitsemisessa ollutta harkinnanvaraa supistettiin. Ks. HE 53/2002 vp, s. 13–15.

muotoiltaessa. Talousrikokset esitettiin uudistusesityksen eduskuntakäsittelyssä tyypillisenä rikosryhmänä, johon ns. olosuhdetahallisuuden alimman asteen määrittely yksinomaan todennäköisyyskäsitteen avulla tuottaisi huomattavia käytännön vaikeuksia. Talouselämässä edellytetään lähtökohtaisesti pitkälle menevää selvälläolon- tai selonottovelvollisuutta yrityksen taloudellisesta tilanteesta tai toiminnan riskeistä. Tahallisesta rikoksesta tuomitseminen ei tällaisessa tapauksissa saisi olla kiinni vain siitä, onko syytetty faktisesti mieltänyt jonkin rikostunnusmerkistön mukaisen tosiseikaston olemassaolon varsin todennäköiseksi, vaan usein on kysymys normatiivissävyisestä harkinnasta, katsotaanko syytetyn saaneen luottaa tiedon paikkansapitävyyteen vai onko hänelle ollut asetettava sanotunlainen velvollisuus, kun hänelle on syntynyt varteenotettavan epäily tiedon paikkansapitämättömyydestä.⁶⁰

Eduskunnan lakivaliokunta poisti tahallisuussäännöksestä olosuhdetahallisuuden määrittelyn, koska katsoi sen soveltuvan erityisen huonosti talousrikosten olosuhdetahallisuuteen ja voivan nostaa niiden tahallisuuskynnystä. Olosuhdetahallisuus jätettiin tunnusmerkistöerehdystä koskevan säännöksen perusteella oikeuskäytännössä arvioitavaksi.⁶¹ Vuoden 2006 loppuun mennessä on annettu vain yksi näihin uusiin säännöksiin nojautuva ennakkopäätös (KKO 2006:64), ja se koskee huumausaineen laatuun kohdistuvaa tahallisuutta ja tunnusmerkistöerehdystä. KKO:n kaikki jäsenet – toisin kuin esittelijä – sovelsivat tapauksessa todennäköisyystahallisuutta, mutta epäselväksi jää, mikä on KKO:n linja muun tyyppisten rikosten olosuhdetahallisuuteen ja miten KKO suhteuttaa toisiinsa todennäköisyystahallisuuden, RL 4:1:n mukaisen tunnusmerkistöerehdyksen ja tarkoituksellisen tietämättömyyden.⁶²

Talousrikossäännösten soveltamiseen liittyy myös tavanmukaista enemmän rajanvetoa tunnusmerkistöerehdyksen (RL 4:1) ja kieltoerehdyksen (RL 4:2) kesken, varsinkin kun subsumptio- eli soveltamiserehdystä ei laissa säännellä.⁶³

⁶⁰ Ks. kritiikistä etenkin Koponen 2002, eri kohdin, ja Lahti 2001, s. 723–724.

⁶¹ LaVM 28/2002 vp, s. 9–10. Ks. tästä myös Pekka Koposen artikkelia velallisen rikoksista (jakso 5).

⁶² Ks. Matikkalan (2007) oikeustapauskommenttia viittauksineen ja väitöskirjaa Matikkala 2005, eri kohdin.

⁶³ Subsumptioerehdystä – jossa henkilö soveltaa jotakin lain määräystä virheellisesti – on laajasti tarkastellut Nuutila (1997, s. 243–255).

Eräs talousrikoksille tunnusomainen piirre on, että yksittäisten tekojen sijasta on monesti tärkeää arvottaa tekosarjoja, niiden ilmentämää kokonaisjärjestelyä ja niiden tarkoitusperiä, jopa eräänlaista ”systeemivääryyttä”. Tämä on ongelmallista yksittäistekojen syyllisyyttä ja laillisuusperiaatetta (rangaistavien tekojen täsmällistä määrittelyä) korostavalle rikosoikeusajattelulle. Tekosarjojen kokonaisvaltaisessa (materiaalisessa) tarkastelussa voi olla keskeistä selvittää esimerkiksi, mistä taloudellisissa luovutus- tai muissa toimitissa on asiallisesti ottaen kysymys, kuka tai ketkä ovat varallisuusdisponointien tosiasialliset määrääjät ja ovatko varallisuussubjektit todellisuudessa erillisiä. Oikeuskäytännössä on toistaiseksi niukasti asian arviointia selventäviä oikeustapauksia (ks. kuitenkin KKO 2003:13)⁶⁴.

Taloudellisen rikollisuuden ja talousrikosoikeuden tulevan tutkimuksen haasteista puhuttaessa on tärkeää tähdentää sen erityispiirrettä, monioikeudenalaisuutta ja monitieteisyyttä. Tämä on ymmärrettävää, kun oikeudenala on sidoksissa vastaavan aineellisen (taloudellisen) lainsäädännön – so. varallisuus-, yritys- ja vero-oikeuden sekä uuden oikeudenalan, insolvenssioikeuden – käsitteistöön ja sitä kautta tulkintoihin. Niin ikään oikeudellisen harkinnan kohteena olevien taloudellisten transaktioiden, kokonaisjärjestelyjen ja muiden toimien ymmärtäminen edellyttää myös talous- ja käyttäytymistieteellistä sekä kirjanpidon periaatteiden ja liike-elämän toimintaympäristöjen tuntemusta.

Talousrikosoikeus on osa modernia rikosoikeutta, jonka yleisistä opeista ei kansainvälisestikään ole käyty kovin paljon tieteellistä keskustelua.⁶⁵ Rikosoikeustieteen tehtävänä on tässäkin tuottaa teoreettista perustaa uudistetun rikosoikeuden ymmärtämiselle ja jäsentämiselle rationaaliseksi järjestelmäksi, siten että uudistettuja rikossäännöksiä kyetään käytännössä soveltamaan johdonmukaisesti ja yhtenäisesti. Oikeustieteen avulla voidaan osoittaa myös rajoja rikosoikeuden perusteetonta laajentamista tai sen epäsuotavia sovelluksia vastaan. Entistäkin tärkeämpää on tutkijoiden ja päätöksentekijöiden yhteistyö Euroopan unionissa ja laajemmalti kansainvälisesti.

⁶⁴ Ks. sen johdosta Pekka Koposen artikkelia velallisen rikoksista (jakso 7).

⁶⁵ Vrt. esim. Madrid-Symposium 1994 ja Tiedemann 2002.

LÄHTEET

- Alvesalo, Anne (toim.): *Kirjoituksia talousrikollisuudesta I*. Poliisiammattikorkeakoulun (PAKK) tiedotteita 1/1998. Helsinki 1998.
- Alvesalo, Anne: *The Dynamics of Economic Crime Control*. PAKK:n tutkimuksia 14/2003. Helsinki 2003.
- Alvesalo, Anne – Lahti, Raimo (toim.): *Kirjoituksia talousrikollisuudesta II*. PAKK:n tiedotteita 10/1999. Helsinki 1999.
- Alvesalo, Anne – Heiskanen, Sari – Laukkanen, Janne – Virta, Erja (toim.): *Huojuva talous. Juhlajulkaisu Markku Hirvonen 60 vuotta*. PAKK:n tiedotteita 49/2006. Helsinki 2006.
- Delmas-Marty, Mireille: *Towards a Truly Common Law. Europe as a Laboratory for Legal Pluralism*. Cambridge University Press. Cambridge 2002.
- Delmas-Marty, M. – Vervaele, J.A.E. (eds.): *The Implementation of the Corpus Juris in the Member States*. Volumes I–III. Intersentia. Antwerpen 2000.
- Eerola, Risto: Eurooppalaistuva rikosoikeus. *Juhlajulkaisussa Leena Kartio 1938 – 30/8 – 1998*. Turun yliopisto. Turku 1998, s. 31–46.
- Frände, Dan: *Yleinen rikosoikeus*. Suomentanut Markus Wahlberg. Edita. Helsinki 2005.
- Hakamies, Kaarlo: Maksukyvytön vai ei? Legaliteettiperiaate ja KKO 2004:46. *Oikeustiede – Jurisprudentia XXXVIII*. Suomalainen Lakimiesyhdistys (SLY). Jyväskylä 2005, s. 151–260.
- Hallintovaliokunnan mietintö hallituksesta esityksestä (HE 173/2002 vp) laeiksi rahanpesun estämisestä ja selvittämisestä annetun lain ym. muuttamisesta (HaVM 16/2002 vp).
- Hallituksen esitys rikoslainlainsäädännön kokonaisuudistuksen ensimmäisen vaiheen käsiteltäväksi rikoslain ja eräiden muiden lakien muutoksiksi (HE 66/1988 vp).
- Hallituksen esitys Kansainvälisen rikostuomioistuimen perussäännön hyväksymisestä sekä laeiksi sen ... voimaansaattamisesta ja rikoslain muuttamisesta (HE 161/2000 vp).
- Hallituksen esitys rikosoikeuden yleisiä oppeja koskevan lainsäädännön uudistamiseksi (HE 44/2002 vp).
- Hallituksen esitys eräiden rikoslain talousrikossäännösten ja eräiden niihin liittyvien lakien muuttamiseksi (HE 53/2002 vp).
- Hallituksen esitys laeiksi rahanpesun estämisestä ja selvittämisestä annetun lain sekä rikoslain 32 luvun 1 §:n muuttamisesta (HE 173/2002 vp).
- Heikinheimo, Sanna: *Rahanpesu erityisesti kriminalisoimien ja konfiskaation näkökulmasta*. PAKK:n tutkimuksia 6. Helsinki 1999.
- Heikkilä, Mikaela: Ett folkrättsligt perspektiv på kriminaliseringen av krigsförbytelse, folkmord och brott mot mänskligheten i Finland. *Tidskrift utgiven av Juridiska Föreningen i Finland* 2003, s. 455–479.
- Häyrynen, Janne: *Arvopaperimarkkinoiden väärinkäyttö*. SLY. Helsinki 2006.
- Jareborg, Nils: Defensiv och offensiv straffrättspolitik. *Nordisk Tidskrift för Kriminalvidenskab* 1994, s. 41–53.
- Jonkka, Jaakko: Rikosasiain oikeudenkäyntimenettelyn uudistamisesta. *Lakimies (LM)* 1994, s. 727–741.
- Koponen, Pekka: Tahallisuudesta talousrikoksissa. *Oikeustiede – Jurisprudentia XXXV*. SLY. Jyväskylä 2002, s. 235–342.

- Koponen, Pekka: *Talousrikokset rikos- ja rikosprosessioikeuden yhtymäkohdassa*. SLY. Helsinki 2004.
- Kurenmaa, Tero: *Sisäpiirintiedon väärinkäyttö*. SLY. Helsinki 2003.
- Lahti, Raimo: Rikosoikeuskomitean kriminalisointeja koskevat ehdotukset. *LM* 1978, s. 808–833.
- Lahti, Raimo: Rikoslain kokonaisuudistuksen ensimmäinen vaihe: varallisuus- ja talousrikossäännökset, I. *LM* 1991, s. 258–290.
- Lahti, Raimo: Perusoikeusuudistus ja rikosoikeus. *LM* 1996, s. 930–939.
- Lahti, Raimo: Rikosvastuun kohdentamisesta yhteisössä ja sen sääntelystä. *LM* 1998, s. 1271–1284.
- Lahti, Raimo: Rikoslain kokonaisuudistusta 30 vuotta – entä nyt? *LM* 2001, s. 718–725.
- Lahti, Raimo: Om fördelning av straffansvar i samfund och regleringen av den. Teoksessa *Flores juris et legum festskrift till Nils Jareborg*. Iustus Förlag. Uppsala 2002, s. 385–399.
- Lahti, Raimo: Rikosoikeuden yleisten oppien uudistamisesityksen arviointia. Teoksessa *Rikosoikeudellisia kirjoituksia VII Pekka Koskiselle 1.1.2003 omistettu*. SLY. Helsinki 2003, s. 137–153.
- Lahti, Raimo: Talousrikosoikeuden yleisistä opeista. Teoksessa Lahti, Raimo – Koponen, Pekka (toim.): *Uudistuva talousrikosoikeus*. SLY. Helsinki 2004, s. 3–16.
- Lahti, Raimo: Rikosoikeudellisesta oikeuslähte- ja lainsoveltamisopista. Teoksessa Huovila, Mika – Lahti, Raimo – Ojala, Timo (toim.): *Rikostuomion perusteleminen*. Helsingin hovioikeus. Helsinki 2005, s. 100–112.
- Lahti, Raimo: Talousrikosoikeuden uudistamisen erityispiirteistä ja ongelmista. Teoksessa Alvesalo, Anne ym. (toim.): *Huojuva talous* (ks. ed.). Helsinki 2006, s. 47–62.
- Laitinen, Ahti – Virta, Erja: *Talousrikokset. Teoria ja käytäntö*. PAKK:n oppikirjat 2/1998. Helsinki 1998.
- Lakivaliokunnan lausunto hallituksen esityksestä (HE 173/2002 vp) laeiksi rahanpesun estämisestä ja selvittämisestä annetun lain ym. muuttamisesta (LaVL 24/2002 vp).
- Lakivaliokunnan mietintö hallituksen esityksestä (HE 66/1988 vp) rikoslainsäädännön kokonaisuudistuksen ensimmäiseksi vaiheeksi (LaVM 6/1990 vp).
- Lakivaliokunnan mietintö hallituksen esityksestä (HE 53/2002 vp) eräiden rikoslain talousrikossäännösten ym. muuttamiseksi (LaVM 18/2002 vp).
- Lakivaliokunnan mietintö hallituksen esityksestä (HE 44/2002 vp) rikosoikeuden yleisiä oppeja koskevan lainsäädännön uudistamiseksi (LaVM 28/2002 vp).
- Lehtimaja, Lauri: Yleisten ja erityisten oppien tutkimuksesta rikosoikeudessa. *Oikeus* 1981, s. 37–45.
- Lehtola, Markku – Paksula, Kauko: *Talousrikosten tilannetorjunta*. Oikeuspoliittisen tutkimuslaitoksen julkaisuja 142. Helsinki 1997.
- Lehtonen, Asko: *Veropetoksesta*. Lakimiesliiton Kustannus. Helsinki 1986.
- Madrid-Symposium für Klaus Tiedemann: *Bausteine des europäischen Wirtschaftsstrafrechts*. Carl Heymanns Verlag, Köln 1994.
- Matikkala, Jussi: *Tahallisuudesta rikosoikeudessa*. SLY. Helsinki 2005.
- Matikkala, Jussi: KKO 2006:64 – tahallisuus ja huumausaineen laatu. *LM* 2007, s. 109–118.
- Melander, Sakari: Kriminalisointiperiaatteet ja perusoikeuksien rajoitusedellytykset. *LM* 2002, s. 938–961.

- Melander, Sakari: Rikosoikeuden harmonisointi Euroopan unionissa – harmonisointiteoreettisia näkökulmia. *LM* 2005, s. 214–233.
- Mäkelä, Kaisa: *Talouselämän rikokset, rikosoikeus ja kriminaalipolitiikka*. SLY. Helsinki 2001.
- Nissinen, Matti: *Rikosvastuun kohdentamisesta yhteisössä*. PAKK:n oppikirjasarja 3/1997. Helsinki 1997.
- Nuotio, Kimmo: Taloudellisen rikollisuuden arviointi rikosoikeuden yleisten oppien kannalta. *LM* 1995, s. 950–985.
- Nuotio, Kimmo: *Teko, vaara, seuraus*. SLY. Helsinki 1998.
- Nuotio, Kimmo: Euroopan unioni kriminaalipolitiikan tekijänä – järkevän kriminaalipolitiikan päätepiste? *LM* 2003 (a), s. 1213–1235.
- Nuotio, Kimmo: Lainsäätäjä rikosoikeuden yleisten oppien parissa. Teoksessa *Rikosoikeudellisia kirjoituksia VII* (ks. ed.). Helsinki 2003 (b), s. 243–269.
- Nuotio, Kimmo: Esimiehen laiminlyöntiperusteinen vastuu alaisen tahallisesta rikoksesta liike-elämässä. Teoksessa *Rikosoikeudellisia kirjoituksia VIII Raimo Lahdelle 12.1.2006 omistettu*. SLY. Helsinki 2006, s. 323–356.
- Nuutila, Ari-Matti: *Rikosoikeudellinen huolimattomuus*. Lakimiesliiton Kustannus. Helsinki 1996.
- Nuutila, Ari-Matti: *Rikoslain yleinen osa*. Kauppakaari. Helsinki 1997.
- Ohisalo, Jussi: Talousrikosprosessin teoriaa ja käytäntöä. Teoksessa Lahti, Raimo – Koponen, Pekka (toim.): *Uudistuva talousrikosoikeus*. Helsinki 2004, s. 17–48.
- Oikeusministeriön lainvalmisteluosaston julkaisu (OLJ) 6/1983. Taloudellisen rikollisuuden selvittelytyöryhmän mietintö. Helsinki 1983.
- Oikeusministeriön (OM) työryhmämietintö 2006:8. Rikoksista kansainvälistä oikeutta vastaan. Helsinki 2006.
- Perustuslakivaliokunnan lausunto hallituksen esityksestä (HE 44/2002 vp) rikosoikeuden yleisiä oppeja koskevan lainsäädännön uudistamiseksi (PeVL 31/2002 vp).
- Perustuslakivaliokunnan lausunto hallituksen esityksestä (HE 173/2002 vp) laeiksi rahanpesun estämisestä ja selvittämisestä annetun lain ym. muuttamisesta (PeVL 58/2002 vp).
- Rautio, Ilkka: Ekonomisk brottslighet och straffrättens allmänna läror – lönar sig brott? Teoksessa *Forhandlingerne ved Det 37. nordiske Juristmøde i Reykjavik*. Bind I. Den islandske Styrelse. Reykjavik 2005, s. 299–315.
- Rikollisuustilanne 2005. Oikeuspoliittinen tutkimuslaitos. Helsinki 2006.
- Salminen, Markku: *Velallisen rikos*. WSLT. Helsinki 1998.
- Sisäasiainministeriön (SM) työryhmän loppuraportti: Talousrikosstorjuntaan vaikuttavan lainsäädännön kehittäminen. Sisäinen turvallisuus 36/2004. Helsinki 2004.
- Sisäasiainministeriön (SM) työryhmämuistio. Elinkeinoelämän ja viranomaisten yhteinen strategia yrityksiin kohdistuvien rikosten ja väärinkäytösten vähentämiseksi. SM:n julkaisusarja 15/2006. Helsinki 2006.
- Tapani, Jussi: Rikosoikeudellinen laillisuusperiaate taloudellisten vaihdantasuhteiden puristuksessa. *Defensor Legis* (DL) 2002, s. 939–965.
- Tapani, Jussi: *Petos liikesuhteessa*. SLY. Helsinki 2004.
- Tapani, Jussi: Tuomari ja rikosoikeuden yleiset opit. *Oikeustiede – Jurisprudentia XXXIX*. SLY. Jyväskylä 2006, s. 295–397.

- Tapani, Jussi – Tolvanen, Matti: Oikeustapauskommentti (KKO 2004:109). *DL* 2005, s. 649–665.
- Tiedemann, Klaus: Zum Verhältnis von Allgemeinem und Besonderem Teil des Strafrechts. Teoksessa Lahti, Raimo – Nuotio, Kimmo (Eds./Hrsg.): *Criminal Law Theory in Transition – Strafrechtstheorie im Umbruch*. Finnish Lawyers' Publishing Company. Helsinki 2002, s. 280–289.
- Tiedemann, Klaus (Hrsg.): *Wirtschaftsstrafrecht in der Europäischen Union*. Freiburg-Symposium. Carl Heymanns Verlag. Köln 2002.
- Tiedemann, Klaus: *Wirtschaftsstrafrecht. Einführung und Allgemeiner Teil*. Carl Heymanns Verlag. Köln 2004.
- Tolonen, Kari: *Talousrikossäännösten tulkinta*. PAKK:n tutkimuksia 9. Helsinki 2000.
- Vento, Harri: *Maksukyvyttömyys ja konkurssi rangaistavuuden edellytyksenä*. SLY. Helsinki 1994.
- Viljanen, Pekka: *Virkarikoksista*. SLY. Vammala 1984.